

a mi művelődéstörténetünk sem nélkülözheti, olyan plasztikusan írja le az akkori Monarchia s a Száva túlsó partján fekvő balkáni város, Belgrád különbségét. Ignjatović itt is hányódik az irányzatok és mozgalmak bonyodalmas szövevényében, amint-hogy nehéz a helyzete akkor is, amikor sikerül Szentendrére s Pestre hazatérnie s szerb létére a Bach-korszak spicli-rendszerével szembeszállva a jobb jövő reményében lavírozni. Ezzel a korszakával kapcsolatban számunkra érdekes — Liszt Ferenc idevágó munkájára emlékeztető — megemlékezése a cigányzene szerezpéről, amely az elke-seredett s haladószerű középneemesi és honorácior társadalomban „tartotta a lelket”. Számos motívumával ébreszti fel bennünk azt a benyomást, hogy ismerte az egykorú magyar irodalmat vagy azzal közös forrásból táplálkozott: csak a fogatával a Dunába rohanó szentendrei szerb úr esetét idézzük, amely annyira emlékeztet Jókai Rab Rábjának hasonló jelenetére.

Érdekes olvasmány. A teljes emlékiratból Csuka Zoltán oly ügyesen válogatta, hogy a szöveg mindvégig összefüggő maradt. A fordítás is jó, szépen gördül, szándékosan adja vissza itt-ott az eredeti szöveg kezdetlegességeit. Az átlag magyar olvasónak mindössze talán a nálunk ismeretlen neveket, fogalmakat megmagyarázó jegyzetek hiányoznak ebből a semmi esetre sem érdek-telen könyvből.

Sziklay László

Lengyel Dénes: Benedek Elek Bp. 1974.
Gondolat K. 277 l.

Benedek Elekkel mindig mostohán bánt a kritika. Legnagyobb vállalkozásáról, a *Magyar mese- és mondavilágról* közreadása után három évvel „érdemleges bírálat — még nem jelent meg” (ő maga panaszkodott ezekkel a szavakkal egyik írásában 1899-ben); legjobb regényeit: a *Huszár Annát*, a *Katalint*, az *Uzoni Margitot* a leányregények sorába iktatták; novelláit, cikkeit hamar elfelejtették. 1920 után sorsa lett fontos a figyelem emberi magatartására és nem alkotásaira irányult. Halálával alakja a legendák világába került.

Az irodalomtörténeti utókor (Várkonyi Nándor, Mezei József, Gergely Gergely) a szelíd mesemondóról szóló példázatot fogadta el, noha a csak meseíró fikciója, az „elskatulyázás” ellen az író maga is, majd halála után irodalomtörténész fia, később Bóka László, legújabbban pedig Balogh Ed-gár emelt szót. Leghatározottabban ő fogal-mazott: Benedek Eleket nem „gyermekszívű poéta”-ként, nem „édes, szirupos, rózsa-

színfelhős, idillikus” alkotóként emlegette, hanem „Ady-elődöt”, „népi harcos”-t, „a szocializmus küszöbéig érő irodalomtörté-neti hős”-t látott benne, olyant, aki „csak a közélet küzdőterén elszenvedett csapások kényszere alatt vonult vissza... a néphez és a gyermekekhez”.

Ebben a vitában Lengyel Dénes könyve, mely Benedek Elek útját először kíséri vé-gig az irodalomtörténet, a néprajzkutatás és a történelmi vizsgáldások eredményeire tá-maszkodva — komoly esemény. A kismono-gráfia értékelése és érvelése egyértelmű: a szerző azt kívánja bizonyítani, hogy Be-nedek Elek egyrészt erös szálakkal kapcsolódott kora mozgalmához, eseményeihez, másrészt pedig képviselőként, majd politikai újságíróként következetesen ugyanazokért a célokért harcolt, mint Ady. Ebből a szem-pontból vizsgálva a mesék és gyűjtemények, de még a meseátültetések is a bizonyító ér-vek sorába kerülnek; az eredeti és a Bene-dek-féle változatok összehasonlításakor ugya-nis kiderül: ha Benedek Elek emberi, erkölcsi ideálja ezt kívánta, akkor a mesealakok raj-zában, néhol még a konfliktus színezésében is eltért az eredetitől. A politikai cikkekből (*Zendülés az Alföldön, A korrupció, Halljátok emberek? Drágul a tudomány, Mandátum-vigécek*), parlamenti felszólalásaiból, meséi-nek szerkesztéséből, azok nyelvi vizsgálatá-ból, regényeinek alapkonfliktusából így áll össze az életműre mint egységre épülő pá-lyarajz. A hatalmasokkal perelő hősök sor-sában a szerző — bár a bizonyító apparátus-ról és a részletes elemzésről néhol lemondott — a népért és a néphez szóló írói program körvonalait mutatja fel.

A kismonográfia felépítése is külön fi-gyelmet érdemel. Lengyel Dénes ugyanis részleteiben és historiájában csak hézagosan ismert világról ad hírt, s ezért — nagyobb közönséghez is szólván — az előadás men-etét meg-megszakítja. A gyermekkort tár-gyalva elmondja a székelység történetét, elsorolja legjelesebb alakjait, néhol szava-kat magyaráz, s ha szükséges — irodalom-történeti summázatot ad. Hangulatosan, az *Édes anyaföldem!* történeteiből ismerős rész-letekkel mutatja be Benedek Elek ifjúkorát, a kollégiumi életet, a szegényebb diákok sorsát. A tanulmányban az önéletrajzi re-gény észrevétlenül olvad a szövegbe; az ere-deti leírást nem zavarja az összefoglalás, az átvett mese hangulatát nem törli meg annak műfaji magyarázata sem. Még fontosabb a kitérőkkel magyarázó elv érvényesítése a népköltési gyűjtés és a politikai étettel való kapcsolat bemutatásánál. Benedek Elek jobb megértéséhez kellett elmondani a XIX. század végén érvényes gyűjtési módszereket, le kellett írni a kiadás elveit, fel kellett sorolni a kor politikai szereplőit, történeteit,

harcait. A parlamentben fellépő és a redációkban dolgozó rajzát ezek a kitérők sem zavarják. Lengyel Dénes ugyanis csak akkor magyaráz, ha erre szükség van; a magyarázatot majd mindig egy összefoglaló kijelentő mondatral lezárja, azután pedig egy költői kérdéssel ismét az eredeti gondolat-hoz tér vissza. A pályakezdés után a regények és elbeszélések világát tekinti át a szerző, ezután az ifjúságnak szóló művek következnek. A gyermekújságokra a *Cimbora* és az erdélyi irodalmi élet megszervezése kapcsán tér ki. A tartózkodóan összefoglalt utolsó évek és a kisbacioni múzeum sorsának leírása zárja a tanulmányt.

Benedek Marcell *Magyar író tragédiája 1929-ben* című műve elején ezt írta Benedek Elek: „... írásaiban és életében maga volt a nyíltság, az őszinteség, az egyszerűség — akit tizezrek, százezrek szerettek — és mégsem látott senki igazán.” Lengyel Dénes könyve nyomán remélhetőleg változik a helyzet. Talán az itt körvonalazott és érintett kérdések további kutatása is megindul — és egy válogatás is megjelenik majd Benedek Elek műveiből.

Sipos Lajos

Pap Károly színművei Batséba, Mózes, Szent színpad. Bp. 1973. Magvető K. 183 l.

Régi adósságot törlesztett a Magvető Kiadó Pap Károly színműveinek a megjelenítésével. Az eddig ismert jelentős életmű és az író portréja kivált irodalomtörténeti vonatkozásban érdekes, de esztétikai szempontból is figyelemre méltó színfolttal lett így gazdagabb. Pap Károlynak most már úgyszólván minden fontosabb művét megismerheti a mai olvasó. Kivéve a félreérthetősége okán e kiadásban sem szereplő, első sorban önéletrajzi vonatkozásai és probléma felvetése miatt izgalmas, sokáig elvesztettnek vélt *Leviát György* című korai drámáját.

A most kiadásra került három színmű közül a keletkezését tekintve legkorábbi, a *Szent színpad* (1926) először jelenik meg nyomtatásban. Eddig még nem adták elő, bár mai szemmel nézve úgy tűnik, Pap Károlynak színpadi előadásra ez a leginkább alkalmas darabja. Jóval későbbi bibliai témájú, parabolikus színművei: a *Batséba* (1940?) és a *Mózes* (1942–43) még a szerző életében, a 40-es évek elején színre kerültek a Goldmark-Teremben. A *Batséba* feltehetőleg 1940-ben, a Tabor kiadó gondozásában, Ribáry Géza értő előszavával nyomtatásban is megjelent, de a jelentőségében, költői szépségeiben e művet felülmúló *Mózes* csak

1966-ban (Magvető Almanach 1966. 3. szám) látott először napvilágot.

A *Szent színpad* témája a kisvárosi, a „falusi Magyarország” talajából nőtt ki, akár Ady vers-ciklusai: *A magyar ugaron* és *A magyar messiások*, vagy Szép Ernő színművei, novellái. Legközelebbi „rokonai” a Pap Károly-i életműben a vidéki vándorszínész évek és kóborlások élményeit megörökítő novellák: a *Súgó kellene*, a *Halott a színen* és a *Kószá piktor szentképe*. Három főhősében mintha Pap Károly diszharmonikus lelkének vagy „én”-jének három lehetősége öltenek testet, s vitáznának egymással, monologizálnának egymástól függetlenül. Iglós színigazgató a hivatás, a „szent művészet” megszállottja nem akar tudomást venni a valóságról. Erzsébetet, a feleségét hivatása és férje iránti szerelme a színpadhoz, jövendő anyasága az élethez kötik: ahhoz a valósághoz, ahol mindkettőt egyformán szolgálnia lehetetlen. Egyűd — beszédes név: együgyű — a dosztojevszkiji, krisztusi figura első megjelenése Pap Károlynál. A jóság, részvét, az önzetlen szeretet megtestesítője, aki megérti és enyhíteni próbálja a többiek szenvedését.

A darab drámai magva a szűkös lehetőségek, a kicsinyes gondolkodás és az elhivatottság, a nagyotakarás konfliktusa, amely azonban nem válik groteszk tragikomédiává, mint a novellákban, jóllehet e megoldás lehetősége is benne rejlik a műben. Pap Károlyhoz még túlságosan közel állnak hősei, hiszen mint színész és színműíró személyesen is átélte sorsukat, másrészt erendően is „lirikus alkat”, akinél hiányzik az igazi „távolságtartás”, még az olyan nosztalgiaival átszőtt ironikus látásmód is, mely például Szép Ernő írásait jellemzi. Ezért válik a darab időnként érzelmessé, a befejező jelenetekben melodramatikussá. A problémát maga is érezte: a *Szent színpad* keletkezésével majdnem egyidőben Mikes Lajoshoz írott leveléből az tűnik ki, hogy sikertelenül bár, de törekedett a humoros ábrázolásra: „Sajnos ebben a színdarabban sem tudom a kellőleg eltagadni keserű szabad életemet és kínos vágyamat egy más földi élet után. Ugyanakkor, amidőn mindennapi szomorúságom már komikus orcát ölt egyféle grimaszával, az, amit írok még mindig nem tud nevétséges lenni.” De igénye is nagyobb, célja is egyetemesebb annál, minthogy megelégedjen a korabeli magyar vándorszínészélet ironikus, groteszk rajzával. Mert nemcsak a romantika és Shakespeare hatása érezhető e korai színmű stílusában, eszmeiségében, hanem az expresszionizmusé is. Pap Károly az „Emberről” kíván szólni, korában az emberi létnek és, ami nála ezzel legszorosabban összefügg, a művészetnek tragikus voltáról. Ezért redukálja a főszereplők jel-